

Odkrywanie tajemnic polszczyzny biblijnej

Wybór łódzkich prac językoznawczych
(1981–2021)

pod redakcją
Elżbiety Umińskiej-Tytoń

Odkrywanie tajemnic polszczyzny biblijnej

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Odkrywanie tajemnic polszczyzny biblijnej

Wybór łódzkich prac językoznawczych
(1981–2021)

pod redakcją
Elżbiety Umińskiej-Tytoń

Elżbieta Umińska-Tytoń – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny
Instytut Filologii Polskiej i Logopedii, Zakład Historii Języka Polskiego
90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

RECENZENT

Marzena Makuchowska

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkowska

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Elżbieta Umińska-Tytoń, Magdalena Wismont

SKŁAD I ŁAMANIE

Magdalena Wismont

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI

Monika Rawska

Na okładce wykorzystano stronę z *Psalterza floriańskiego* z zasobów Biblioteki Narodowej

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ

Publikacja finansowana przez
Instytut Filologii Polskiej i Logopedii Uniwersytetu Łódzkiego

© Copyright by Authors, Łódź 2022
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2022

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.10176.20.0.K

Ark. druk. 19,0

ISBN 978-83-8220-775-0
e-ISBN 978-83-8220-776-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-237 Łódź, ul. Matejki 34A
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. 42 635 55 77

Spis treści

Łódzkie badania polszczyzny biblijnej	7
Uwagi redakcyjne	16
Bibliografia prac z lat 1981–2021	19
Wybór studiów	
Danuta Bieńkowska <i>O przeobrażeniach polskiego stylu biblijnego</i>	35
Danuta Bieńkowska <i>O niektórych cechach stylistycznojęzykowych Apokalipsy św. Jana (na materiale współczesnych przekładów)</i>	43
Danuta Bieńkowska, Stanisław Koziara <i>Duch odnowy soborowej a współczesne tendencje w polskich przekładach Pisma Świętego (aspekty filologiczne)</i>	55
Marek Cybulski <i>O roli wzorca czeskiego w kształtowaniu się polskiego słownictwa psałterzowego w XV wieku</i>	69
Marek Cybulski <i>Badania językoznawcze nad Psalterzem floriańskim – przeszłość i perspektywy</i>	85
Eugeniusz Gieparda <i>Tłumaczeniowa tradycja nowotestamentowych realiów od Jana Jakuba Wujka do Biblii Tysiąclecia</i>	107
Maria Kamińska <i>Onomastyka biblijnych tekstów przekładowych jako problem badawczy</i>	125
Danuta Kowalska <i>Autorytet Wulgaty w pracy przekładowej pierwszego tłumacza Psałterza floriańskiego</i>	133
Danuta Kowalska <i>O stylistyce polskich XVI-wiecznych tłumaczeń Pisma Świętego – na przykładzie Nowego Testamentu Jakuba Wujka (1593) i Biblii brzeskiej (1563)</i>	147
Danuta Kowalska <i>Psałterz Dawidow Mikołaja Reja wobec polskiej tradycji przekładowej. Na przykładzie Psalmu 51 Miserere mei Deus</i>	157

Danuta Kowalska, Anna Lenartowicz-Zagrodna <i>Wpływ łacińskich struktur gramatycznych na kształt stylistyczny</i> <i>Psalterza Dawidowego Mikołaja Reja</i>	167
Anna Lenartowicz-Zagrodna <i>Tradycja i nowoczesność polszczyzny Eklezjastesa Hieronima z Wielunia</i> <i>(1522). Sposoby oddawania wybranych konstrukcji łacińskich</i>	181
Elżbieta Umińska-Tytoń <i>Nazwy osobowe w tzw. dynamicznym przekładzie</i> <i>Nowego Testamentu</i>	195
Elżbieta Umińska-Tytoń <i>Tekst sakralny a potoczność. Na podstawie przekładów</i> <i>Nowego Testamentu</i>	203
Ewa Woźniak <i>O niektórych cechach języka Psalterza krakowskiego (1532)</i>	213
Ewa Woźniak <i>Księga psalmów Czesława Miłosza – tradycja czy nowoczesność?</i>	221
Ewa Woźniak <i>Kanoniczny i apokryficzny obraz Piłata (na materiale staropolskich</i> <i>narracji biblijno-apokryficznych)</i>	233
Rafał Zarębski <i>Nowotestamentowe osobowe określenia identyfikacyjne</i>	249
Rafał Zarębski <i>Wartość stylistyczna nazw geograficznych w polskich przekładach</i> <i>Nowego Testamentu</i>	261
Rafał Zarębski <i>Nazwy geograficzne w polskich przekładach biblijnych jako</i> <i>problem badawczy</i>	273
Wykaz literatury cytowanej	287
Noty o autorach	301

ŁÓDZKIE BADANIA POLSZCZYZNY BIBLIJNEJ

Przekłady *Pisma Świętego* należą do najstarszych zachowanych zabytków piśmiennictwa polskiego. Z tego względu od dawna były wykorzystywane w badaniach historycznojęzykowych. Umożliwiały zapoznanie się z dawnym systemem języka polskiego (fonetyką, fleksją, słowotwórstwem, składnią), a także stanowiły materiał do studiów nad historycznym rozwojem funkcjonalnej sprawności polszczyzny. Istnienie wielu przekładów tego samego tekstu oryginalnego powstałych w różnym czasie, na potrzeby różnych środowisk wyznaniowych, przy użyciu odmiennych metod translacji dawało duże możliwości metodologiczne śledzenia rozwoju sprawności stylistycznej polszczyzny, wzbogacania jej zasobu leksykalnego, frazeologicznego itd. Ponadto bogactwo treściowe i gatunkowe tekstów biblijnych stawiało tłumaczy wobec konieczności szukania w polszczyźnie adekwatnych środków językowego wyrazu. Starania te są zajmującym obiektem badań nad rozwojem stylistycznej sprawności polszczyzny.

Wyjątkowe walory tekstów biblijnych jako przedmiotu badań językoznawczych dostrzegła Maria Kamińska. Ich przydatność upatrywała przede wszystkim w kulturowej funkcji przekładów biblijnych, wynikającego stąd prestiżu tych tekstów, a co za tym idzie – szczególnej staranności w ich tworzeniu. Odzwierciedlały tym samym świadomą pracę tłumaczy nad doskonaleniem języka przekładu. Przede wszystkim jednak przekłady *Pisma Świętego* stanowią przedmiot kultu. Tym samym zajmują szczególne miejsce w kulturze. Ich kształt językowostylistyczny oddziałuje na różne obszary ludzkiej twórczości i aktywności kulturowej. Postrzeganie tekstów biblijnych na szerokim tle kulturowym spowodowało objęcie refleksją naukową również tekstów współczesnych oraz sięganie po nowe metody badawcze.

Badanie tekstów biblijnych w Łodzi rozpoczęto od źródeł najstarszych. Zapoczątkowała je w 1981 roku M. Kamińska monografią *Psalterza floriańskiego* [Kamińska, 2¹; 10]. Zainteresowanie tym zabytkiem dzieliła z Markiem Cybulskim, który opracował język piętnastowiecznej części *Psalterza* [Cybulski, 7; 19]. Jakkolwiek *Psalterz floriański* miał już bogatą literaturę przedmiotu, to jednak nie wyczerpywała ona do końca problematyki tego tekstu. Wielokrotnie podejmowano kwestię genezy zabytku, jego znaczenia dla historii i rozwoju polskiego języka literackiego, metody przekładania tekstu, jego relację do łacińskiego pierwowzoru i przekładów czeskich. Niemniej kilkakrotnie badacze wskazywali

¹ Numery oznaczają pozycję, jaką praca zajmuje w *Bibliografii prac z lat 1981–2021* zamieszczonej w niniejszym wydaniu.

potrzebę szczegółowej analizy językowej starającej się z perspektywy historycznej i dialektologicznej zinterpretować ten zabytek. Monografie M. Kamińskiej i M. Cybulskiego podjęły wysuwane przez poprzedników postulaty badawcze. Gruntowna analiza języka *Psalterza floriańskiego* [Cybulski, Kamińska, 38] oraz *Słownika polsko-łacińskiego do średniowiecznych psalterzy polskich* [Kamińska, Cybulski, Kowalska, 65], zawierającego oprócz indeksu wyrazów autosemantycznych także bogate złożone warstwy frazeologicznej wyekscerpowanej z polskiego przekładu. W dalszej kolejności badaniem objęto styl językowy zabytku [Kowalska, 79]. W badaniach stylistycznych przekładów biblijnych widoczne są dwa aspekty. Z jednej strony badacze zmierzali do wychwycenia typowych, powtarzalnych zjawisk językowych charakterystycznych dla tekstów biblijnych, a w rezultacie do opisu procesu kształtowania się stylu biblijnego. Drugi aspekt badań polegał na próbie rekonstrukcji warsztatu translatorskiego poprzez rejestrację indywidualnych, nowych ekwiwalentów odstupujących od tradycji przekładowej, będących indywidualnym rysem badanego tłumaczenia. Danuta Kowalska pominęła znane z literatury przedmiotu stylistyczne dominanty stylu psalterzowego mające swe źródło w łacińskim tekście *Wulgaty* i wynikające z werbalnej metody przekładu, skupiając się na tych miejscach w tekście, które odbiegają pod jakimś względem od łacińskiego źródła, „są świadomym wyborem tłumacza, efektem poszukiwań przez niego nowych rozwiązań, indywidualnym rysem przekładanego tekstu” [Kowalska, 79, s. 18]. Studia nad tym zabytkiem uzupełnia reprint wydania *Psalterza floriańskiego* opracowanego przez Ryszarda Ganszyńca, Witolda Taszyckiego oraz Stefana Kubicę z 1939 roku (reedycja: Łódź 2002).

Psalterz krakowski, trzeci z zachowanych *Psalterzy* staropolskich, wydrukowany przez Wietora w Krakowie w 1532 roku, od czasów Aleksandra Brücknera nie był obiektem osobnych badań. Studia nad tym staropolskim drukiem podjęła Ewa Woźniak. Analizując słownictwo i połączenia wyrazowe, ukazała tekst krakowski jako przykład ilustrujący kolejny, po przekładach floriańskim i puławskim, etap świadomej pracy tłumaczeniowej nad *Księgą Psalmów*. Wskazała przykłady unowocześniania leksyki, dzięki czemu tłumacz krakowski stawał się wzorem dla tłumaczy renesansowych: Jana Leopolity i Jana Jakuba Wujka. Odnotowała niezbyt liczne, ale ważne momenty odstąpienia od przekładu dosłownego. Określiła też chronologię tego przekładu, ustalając powstanie kopii na okres przed 1476 rokiem [Woźniak, 73, s. 154].

Pośród renesansowych przekładów *Psalterza* badaniem objęto ponadto tłumaczenie ks. J. Wujka i prozatorski przekład Mikołaja Reja. W literaturze przedmiotu Wujkowy przekład *Psalterza* był już przedmiotem

analizy i opisu. Podejmowano głównie zagadnienie stosunku tekstu wydanego w 1594 roku do edycji z 1599 roku w kształcie nadanym przez tzw. komisję cenzorów. Innym problemem była ogólna ocena języka i stylu *Psalterza* Wujka na tle średniowiecznych i renesansowych tłumaczeń. Brakowało jednak pracy, która Wujkowy przekład *Psalterza* omawiałaby w sposób monograficzny i syntetyczny. Całościowego omówienia warstwy leksykalno-frazeologicznej pierwszej edycji przekładu podjęła się Danuta Bieńkowska [Bieńkowska, 61]. Ukazała najistotniejsze właściwości polszczyzny przekładowej *Psalterza* ks. J. Wujka w zakresie słownictwa i frazeologii, uzupełniając swoje opracowanie indeksem wszystkich wyrazów pełnoznacznych obecnych w badanym tłumaczeniu. Opracowanie zawiera także słownik frazeologizmów wyekscerpowanych z Wujkowego przekładu *Psalterza*.

Inaczej rzecz się przedstawiała z *Psalterzem* M. Reja. Badacze tego tekstu skupiali się na problemie autorstwa *Psalterza*, chronologii jego wydań, cechach wyznaniowych oraz źródłach przekładu. Problematyką języka i stylu dzieła zajmowano się jedynie okazjonalnie, opierając wnioski na wrywkowych badaniach. Tym cenniejsze okazuje się obszerne studium D. Kowalskiej ukazujące charakterystyczne cechy stylistycznojęzykowe *Psalterza Dawidowego* M. Reja [Kowalska, 131]. Praca ta zawiera wiele ustaleń na temat języka osobniczego i warsztatu pisarskiego M. Reja, ale przede wszystkim przybliży proces kształtowania się stylu biblijnego w XVI wieku.

Badania polszczyzny średniowiecznych i renesansowych przekładów *Psalterza* posłużyły za podstawę do syntetycznych ujęć pióra M. Cybulskiego [Cybulski, 42; 103; 123].

Ważnym źródłem badań polszczyzny biblijnej były szesnastowieczne translacje innych ksiąg *Pisma Świętego*, głównie *Nowego Testamentu*. Tekstem wielokrotnie służącym jako podstawa obserwacji głównie cech stylistycznojęzykowych był *Nowy Testament* w przekładzie J. Wujka. Początek łódzkim badaniom nad tym tłumaczeniem dało studium D. Bieńkowskiej, którego przedmiotem były zagadnienia związane z kształtem stylistycznym Wujkowego przekładu czterech *Ewangelii*. Analizą objęto jednostki leksykalno-frazeologiczne oraz wybrane elementy składniowe jako w największym stopniu stylotwórcze. Badaczka omawia „zasady doboru leksyki i frazeologii ze względu na ich nacechowanie stylistyczne; operowanie synonimiką (stylistyczna wartość synonimów wyrazowych); stylistyczną wartość leksyki obcej; granice dowolności w zakresie instrumentacji semantycznej; stylistycznie uwarunkowane użycie elementów składniowych języka; modalne i emocjonalne nacechowanie wypowiedzeń” [Bieńkowska, 13, s. 10]. Analiza nie tylko zmierza do opisu właściwości stylistycznych przekładu *Nowego Testamentu*, ale także

poszukuje tradycji wyznaczających istnienie stylu biblijnego. Wujkowy przekład *Nowego Testamentu* był wielokrotnie wykorzystywany do badań szczegółowych i był podstawą licznych artykułów.

Obok translacji biblijnych znanych, wyraźnie obecnych w językoznawczej literaturze przedmiotu sięgano po dzieła mało jeszcze znane. Anna Lenartowicz-Zagrodna przygotowała transliterację i transkrypcję oraz monografię języka przekładu biblijnej księgi *Eklezjastes* dokonanego przez Hieronima Spiczyńskiego, zwanego też Hieronimem z Wielunia. Zabytek pochodzi z 1522 roku. Jest to pierwszy całościowy i wszechstronny opis tego tekstu [Lenartowicz-Zagrodna, 126]. Drugim zabytkiem szesnastowiecznym poddanym analizie przez tę badaczkę jest tłumaczenie biblijnej *Księgi Syracha* autorstwa Piotra Poznańczyka. Tekst został opublikowany w transkrypcji, a następnie poddany monograficznemu opisowi języka [Lenartowicz-Zagrodna, 133; 141]. Przedmiotem badań tej autorki stały się też edycje *Księgi Tobiasza* z pierwszej połowy XVI wieku [Lenartowicz-Zagrodna, 156; 161].

W badaniach sięgano także do innych przekładów *Pisma Świętego – Biblii Leopoldy* [Bieńkowska, 23; Bieńkowska, Lenartowicz-Zagrodna, 109; Lenartowicz-Zagrodna, 114; 127], *Biblii brzeskiej* [Kowalska, 111], *Biblii gdańskiej* [Bieńkowska, Umińska-Tytoń, 25], *Biblii Szymona Budnego* [Zarębski, 157; 162]. Czyniono to jednak wybiórczo, celem omówienia szczegółowych problemów badawczych.

Przedmiotem naukowej refleksji stały się też nowe, dwudziestowieczne przekłady, które nie były dotąd obiektem badań. Przekłady dwudziestowieczne *Biblii* stawiały przed badaczami nowe cele badawcze. Naczelnym problemem była kwestia stosunku do tradycji tłumaczeniowej. Nowe tłumaczenia zmierzały do uwspółcześnienia języka, a tym samym także i stylu dzieła. Rejestrowano zatem te zmiany, analizowano rezultaty nowych technik tłumaczeniowych (np. zasadę tzw. ekwiwalencji dynamicznej), podejmowano próby opisu procesu ewolucji stylu biblijnego [Umińska-Tytoń, 35; Bieńkowska, 107; Bieńkowska, Koziara, 136]. Z nowszych przekładów *Biblii* w kręgu zainteresowań łódzkich badaczy znalazło się kilka tekstów – *Biblia Tysiąclecia* jako przekład kanoniczny była stałym punktem odniesienia zarówno w zestawieniu z dawnymi przekładami, jak i w porównaniu z innymi dwudziestowiecznymi translacjami, *Nowy Testament* w przekładzie dynamicznym [Umińska-Tytoń, 21; 35], translacja *Nowego Testamentu* Władysława Witwickiego [Motyl, 68], *Księga psalmów* Czesława Miłosza [Woźniak, 63; 64], *Psalterz* Marka Skwarnickiego [Gieparda, 51], *Psalmy króla Dawida* w przekładzie Bohdana Drozdowskiego [Kowalska, 150] oraz *Biblia* w przekładzie ekumenicznym [Zarębski, 85].

W badaniach tekstów przekładowych stosowano różnorodne metody. Początkowo skupiono się na strukturalistycznym opisie języka badanych

zabytków. Taki charakter miały monografie *Psalterza floriańskiego* [Kamińska, 2; 10; Cybulski, 7; 19] oraz tłumaczeń *Eklezjastes*a i *Księgi Syrachy* [Lenartowicz-Zagrodna, 126; 133]. W opisie najstarszych przekładów posłużono się metodą filologiczną, która, jak wiadomo, polega na rejestrowaniu faktów językowych utrwalonych w tekstach. Metoda ta pozwala nie tylko na stwierdzenie faktu występowania danego zjawiska językowego, lecz także umożliwia określenie jego charakteru, podłoża oraz zasięgu geograficznego. Służyła do szczegółowego poznania cech języka zabytku. Nadrzędnym celem badań języka staropolskich i renesansowych przekładów biblijnych było ustalenie, w jakim stopniu uczestniczyły one w procesie doskonalenia polszczyzny, jak stabilizowało się znaczenie wyrazów, ich nacechowanie stylistyczne; w jakim stopniu rozwijała się synonimia, jakimi drogami wzbogacała się ówczesna leksyka. Analiza najdawniejszych tekstów biblijnych pozwalała obserwować procesy stabilizacji związków frazeologicznych, ich znaczenia, szyku, składu leksykalnego itd. Celem tym służyła szeroko rozumiana metoda porównawcza. Początkowo powszechne było przekonanie, że dla tekstów przekładowych, jakimi są polskie teksty biblijne, jedynym właściwym punktem odniesienia jest tekst oryginału (hebrajski, grecki lub łaciński). Tymczasem łódzcy badacze wypracowali metodę polegającą na zestawianiu i porównywaniu różnych translacji biblijnych i dostrzegli wartość uzyskanych w ten sposób wyników dla historii rozwoju języka literackiego oraz jego biblijnej odmiany. Większość tekstów i obserwowanych w nich zjawisk językowych analizowano na odpowiednio dobranym tle porównawczym. Metoda ta przynosi interesujące obserwacje pod warunkiem starannego doboru owego tła porównawczego. Jako pierwszą metodę taką zastosowała D. Bieńkowska w badaniach stylu językowego *Nowego Testamentu* J. Wujka [Bieńkowska, 13]. Wyekscerpowany materiał zestawia ona z trzema szesnastowiecznymi przekładami wywodzącymi się z różnych środowisk wyznaniowych – katolicką *Biblią Leopoldy*, kalwińską *Biblią brzeską* i ariańską *Biblią Budnego*. Wiadomo, że J. Wujek je znał i sięgał do nich w trakcie pracy nad własnym tłumaczeniem. Przeprowadzona analiza porównawcza leksyki, frazeologii i niektórych konstrukcji syntaktycznych w czterech szesnastowiecznych translacjach *Ewangelii* różnych chronologicznie i środowiskowo pozwoliła sformułować wnioski dotyczące sposobu i czasu kształtowania się ponadindywidualnego kodu biblijnego. Metoda analizy wybranych faktów językowych na szerokim tle porównawczym była dość powszechnie stosowana przez łódzkich badaczy. Na przykład E. Woźniak dane językowe z *Psalterza krakowskiego* zestawiała z materiałem pochodzącym z czterech polskich *Psalterzy* – dwóch poprzedzających przekład krakowski (*Psalterz floriański* i *Psalterz puławski*) oraz dwóch późniejszych (Leopoldy i Wujka), a także z dwóch przekładów staroczeskich.

Kryteria doboru przekładów do porównania dotyczyły nie tylko chronologii powstania, ale także typu przekładu, środowiska wyznaniowego i podstawy tłumaczenia. Dzięki temu możliwe było ukazanie przekładu krakowskiego jako etapu w rozwoju polszczyzny psalterzowej. Wielu badaczy wykorzystywało do porównań rozmaite translacje, by ukazać technikę przekładową badanego zabytku, zasady doboru leksyki, niekiedy artystyczne zalety języka omawianej translacji. Wypracowana w środowisku łódzkim metodologia badań i opisu języka dawnych oraz współczesnych translacji *Pisma Świętego* były w latach 80. XX wieku pionierskie i nowatorskie. Obecnie stanowią one punkt odniesienia dla bardzo bujnie rozwijających się w różnych ośrodkach naukowych badań z tego zakresu. Ważnym aspektem badań tekstów biblijnych były zagadnienia techniki przekładu. Wdzięczny obiekt badań stanowiło tłumaczenie realiów biblijnych. Studia nad tym tematem prowadził ks. Eugeniusz Gieparda. Analizował m.in. technikę tłumaczenia nazw roślin [Gieparda, 29; 30; 39; 43]. Badanie tekstów przekładowych nie mogło się obyć bez odwołań do wzorca łacińskiego. W sposób oczywisty odniesienia do wersji łacińskiej tekstu były niezbędne w badaniach najstarszych przekładów. Zestawienia tekstu tłumaczenia z konstrukcjami łacińskimi pozwalało na poznanie techniki przekładu i ustalenie wpływu łacińskiego na kształt polszczyzny biblijnej [Bieńkowska, 130]. Przykładem mogą być badania M. Cybulskiego nad składnią *Psalterza floriańskiego* [Cybulski, 19] lub badania stylu językowego prowadzone przez D. Bieńkowską [Bieńkowska, 61]. W konfrontacji z łacińskim pierwowzorem analizowała szesnastowieczne tłumaczenia H. Spiczyńskiego i P. Poznańczyka A. Lenartowicz-Zagrodna [Lenartowicz-Zagrodna, 104; 126; 127; 129]. Technikę przekładu badano także, analizując sposób tłumaczenia wybranych pojęć i leksemów [Kowalska, 67; Zarebski, 87; Kowalska, 112]. W badaniach słownictwa odwołaniami do łacińskich wzorów służyła również metoda leksykograficzna. Efektem jej zastosowania są indeksy i słowniki łacińsko-polskie osobno wydane [Cybulski, Kamińska, 38; Kamińska, Cybulski, Kowalska, 65] lub słowniki leksyki lub frazeologizmów stanowiące część opracowania, przywołujące zwykle także łacińskie odpowiedniki [Bieńkowska, 61; Woźniak, 73]. Metoda konfrontatywna była wykorzystywana w badaniach najstarszych przekładów do ustalenia relacji między polskimi przekładami i ich czeskimi poprzednikami. Wiele miejsca tej problematyce poświęcił M. Cybulski [Cybulski, 4; 9; 14; 15; 28]. Jak wynika z dotychczasowych rozważań, szczególnie często wykorzystywanym obszarem badań była leksyka. Do jej opisu stosowano różne metody. Jedną z nich była analiza statystyczna. Ujmowano statystycznie leksykę zarówno pierwszej jak i drugiej, piętnastowiecznej części *Psalterza floriańskiego* [Kamińska, 32; Cybulski, 27], poza tym *Psalterza krakowskiego* [Woźniak, 52], *Psalterza*

M. Reja [Kowalska, 131: s. 49–163] oraz *Eklezjastesa* H. Spiczyńskiego [Lenartowicz-Zagrodna, 113]. Ujęcia ilościowe leksyki pozwalały na ukazanie bogactwa słownikowego poszczególnych zabytków, porównywanie ich ze sobą pod tym względem. Często też stawały się punktem wyjścia do analizy leksyki w obrębie wybranych kręgów tematycznych – uczucia radości [Maliszewska-Zatorska, 34], domu [Bieńkowska, 46], uczucia gniewu [Kowalska, 98], nazw osób przepowiadających przyszłość [Bieńkowska, 95], nazwy kobiety ciężarnej [Bieńkowska, 117]. W artykułach podejmowano niekiedy studia leksykalne wybranych leksemów, np. *zbawić*, *wybawić* i pochodne [Bieńkowska, 96]. Sięgano także po metodologię językowego obrazu świata. Analizą objęto wybrane tematy – obraz kobiety w *Biblii* [Habrajska, 31], obraz wspólnoty [Bieńkowska, 59], obraz mądrości [Lenartowicz-Zagrodna, 129; Zarębski, 74], językowy obraz św. Piotra [Kowalska, 97], obraz Piłata [Woźniak, 115].

Uwieńczeniem wieloletnich studiów nad stylem polskich przekładów biblijnych jest synteza D. Bieńkowskiej *Polski styl biblijny* [Bieńkowska, 71]. Opis procesu kształtowania się tego stylu był dominującym celem w badaniach dawnych tekstów przekładowych.

Zastosowania specjalnej metodologii wymagały badania nazw własnych występujących w *Biblii*. W 1993 roku na VIII Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej M. Kamińska wskazała na onomastykę biblijnych tekstów przekładowych jako problem badawczy [Kamińska, 20]. Nakreśliła wówczas główne zagadnienia warte przebadania. Wskazała na olbrzymie bogactwo nazw własnych istniejących w tekstach biblijnych, na ich zróżnicowanie formalne, liczne oboczności nazw osobowych i miejscowych spowodowane różnicami dialektalnymi, chronologicznymi czy wpływami języków obcych. Osobnym problemem jest etymologia nazw biblijnych, bowiem w kulturze Izraela, a tym samym na gruncie tekstu biblijnego pozycja imion i nazw miejscowych zajmowała osobliwe miejsce. W polskich tłumaczeniach *Biblii* nazwy własne zyskują więc różną formę w zależności od źródła językowego i techniki adaptacji nazwy. Niekiedy też *nomen proprium* wymaga tłumaczenia. W tym tłumacze postępują w rozmaity sposób. Wyłania się przy tej okazji kwestia relacji między *nomen proprium* i *nomen appellativum*. Wybory dokonywane przez translatorów wynikają z przyjętej techniki przekładu, podstawy tłumaczenia, stosunku do tradycji itp. Problematykę tę podjęli łódzcy badacze. Przede wszystkim Rafał Zarębski, autor monografii poświęconych nazwom osobowym w polskich przekładach *Nowego Testamentu* [Zarębski, 88; 92] i nazwom geograficznym w średniopolskich przekładach *Nowego Testamentu* [Zarębski, 164], kontynuuje badania nad nazwami własnymi w różnych – dawnych i współczesnych – przekładach *Pisma Świętego*. Nazwy własne poddawano oglądowi z perspektywy techniki

przekładowej, biorąc za podstawę przekład dynamiczny [Umińska-Tytoń, 21] lub ekumeniczny [Zarębski, 85], analizując komentarze marginalne do nazw własnych [Zarębski, 94], badano ponadto wpływ ich kształtu na styl językowy przekładu [Zarębski, 142], a także śledzono proces stabilizowania się onimicznej tradycji tłumaczeniowej [Zarębski, 152; 153]. Przedmiotem rozważań R. Zarębskiego był również sposób funkcjonowania nazw własnych w *Biblii*. Badacz omawiał więc rytualny aspekt zmiany imion w *Biblii* [Zarębski, 87], rozważał struktury z pogranicza *nomen proprium* i *nomen appellativum* [Zarębski, 80; 93]. Badacz kilkakrotnie podejmował kwestię tłumaczenia nazw własnych [Zarębski, 100; 122].

W ten sposób powstała stworzona przez M. Kamińską łódzka szkoła badań polszczyzny biblijnej. Prowadzone przez lata badania polskich przekładów biblijnych wzięły początek w studiach historycznojęzycznych, by stopniowo przenieść swe zainteresowanie na ujęcia stylistyczno-pragmatyczne analizowanych tekstów. *Biblię* traktowano jako najważniejszy tekst w kręgu kultury chrześcijańskiej. Teksty biblijne rozpatrywano jako osobne, indywidualne twory językowe o określonym, ważnym miejscu w kulturze. Ujmowano je jako zasadniczy element wyznaczający specyfikę odmiany religijnej polszczyzny dawnej i współczesnej. Obok intensywnie prowadzonych badań publikowanych w postaci monografii, studiów i krytycznych edycji źródeł prowadzono także działania na płaszczyźnie organizacji życia naukowego. Za sprawą konferencji organizowanych przez M. Kamińską i jej zespół Łódź była przez wiele lat ważnym ośrodkiem inicjującym i inspirującym wszechstronne badania tekstów religijnych (przede wszystkim biblijnych) w szerokim kontekście kulturowym. Na początku było duże przedsięwzięcie organizacyjne o zasięgu międzynarodowym pomyślane jako forma uczczenia Roku Jubileuszowego 2000. Była to interdyscyplinarna, międzynarodowa konferencja na temat *Biblia a kultura Europy*. Miała ona miejsce w 1992 roku, krótko po przemianach politycznych 1989 roku. Wtedy jeszcze niewielu badaczy podejmowało pracę nad tekstami biblijnymi, a w każdym razie badania takie nie były jeszcze wówczas tak popularne i nagłaśniane, jak to ma miejsce dziś. Temat zaproponowany przez M. Kamińską zainteresował badaczy zagranicznych oraz krajowych. Byli wśród nich przedstawiciele rozmaitych dyscyplin i środowisk: obok polonistów referentami byli filolodzy klasycyści, romanisci, rusycyści, angliści, zarówno językoznawcy jak i historycy literatury, teoretycy sztuki, filozofowie, wywodzący się z różnych ośrodków w kraju i z zagranicy (Barcelona, Dniepropietrowsk, Mińsk, Moskwa). Pokłosie konferencji w postaci dwutomowej edycji ukazało się drukiem jeszcze tego samego roku. Sukces tego przedsięwzięcia zachęcił do kontynuacji. W kolejnych latach, zawsze

w maju odbywały się konferencje współorganizowane przez Katedrę Historii Języka Polskiego UŁ, Ośrodek Badania Myśli Chrześcijańskiej i Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi.

„Łódzkie majowe konferencje”, jak je potocznie nazywano, zaślęły w całym kraju. Cykl obejmował 18 spotkań w okresie od 1992 do 2010 roku. Ich charakter odzwierciedlał charakterystyczny dla M. Kamińskiej interdyscyplinarny, holistyczny sposób widzenia badanej rzeczywistości. Idea wspólnych przedsięwzięć naukowych skupiających uczonych pokrewnych dyscyplin i różnych ośrodków naukowych, integrujących środowisko naukowe i ułatwiających przepływ myśli naukowej, która obecnie jest tak podkreślana i propagowana, była realizowana w Łodzi z powodzeniem. Tematy poszczególnych spotkań dotyczyły początkowo, najogólniej biorąc, tekstów religijnych, np. *Jan Jakub Wujek tłumacz Biblii na język polski; Tekst sakralny w kręgu kultury chrześcijańskiej. Historia, język, poetyka; Tekst sakralny – tekst inspirowany liturgią; Funkcja słowa w ewangelizacji*. Potem przyszła kolej na idee chrześcijańskie w świecie: *Inspiracje chrześcijańskie w kulturze Europy; Idee chrześcijańskie w życiu Europejczyka*. Wreszcie rozpoczęła się seria tematów poświęconych pojęciom abstrakcyjnym, przez których pryzmat oglądano rozmaite fragmenty rzeczywistości. Były to: *O doskonałości; Autorytety i normy; Piękno materialne – piękno duchowe; Rytuał. Język – religia; Osoba i osobowość – czynniki je kształtujące; Pogranicza; Tradycja a nowoczesność; Tajemnice rozwoju; Ilość, wielkość, wartość; Naród, religia, język*. Wokół tematów o szerokiej formule spotykały się pokolenia profesorów z dużym dorobkiem naukowym, młodszych adeptów nauki oraz studentów, nawet pierwszego roku, a także osoby, które z uczelnią nie były związane, lecz przychodziły na konferencje z zainteresowania podejmowaną problematyką. Interdyscyplinarny charakter obrad powodował, że specjaliści starali się mówić jasno i zrozumiale. Była to popularyzacja na najwyższym poziomie, wymagająca wielkiego wysiłku, w pewnym sensie pozwalająca lepiej zgłębić również swoją dyscyplinę. Jednocześnie konferencje „majowe” stanowiły ważne forum wymiany myśli w świecie coraz bardziej atomizujących się, wąsko wyspecjalizowanych dyscyplin naukowych. Z każdym rokiem grono uczestników majowych spotkań poszerzało się o nowe osoby. Plon majowych konferencji zawarty został (z niewielkimi wyjątkami) w utworzonej serii wydawniczej o wspólnej szacie graficznej drukowanej nakładem Archidiecezjalnego Wydawnictwa Łódzkiego. W tych tomach znaleźć można prace uczonych z wielu ośrodków naukowych krajowych i zagranicznych dotyczące najróżniejszych tekstów religijnych, wśród których przekłady biblijne zajmują wiele miejsca. Z każdym rokiem widoczne było promieniowanie tematyki badawczej na coraz szersze kręgi

uczonych. W wielu ośrodkach rozpoczęto organizację cyklicznych konferencji naukowych poświęconych problematyce języka religijnego i nadal prowadzi się gruntowne badania tekstów biblijnych.

Prezentowany wybór artykułów dotyczących polszczyzny biblijnej powstałych w Katedrze Historii Języka Polskiego Uniwersytetu Łódzkiego w ciągu ostatnich 40 lat ma na celu ukazać znaczący wkład łódzkiej szkoły badania polszczyzny biblijnej w rozwój szeroko rozumianej historii języka. Ich autorami są nie tylko pracownicy Katedry (obecnie Zakładu) Historii Języka Polskiego, ale także doktoranci, czasowo uczestniczący w działalności naukowej i organizacyjnej jednostki. Nie sposób w krótkim wprowadzeniu przywołać i omówić wszystkie opracowania. Zawiera je zamieszczony poniżej wykaz. Został uporządkowany w układzie chronologicznym, nie zaś, jak to się zazwyczaj czyni – alfabetycznie. Sądzymy bowiem, że układ chronologiczny lepiej ilustruje rozszerzanie się pola badawczego, przejmowanie nowych metod badawczych, stopniowe sięganie po nie zbadane źródła, a także poszukiwanie kontynuacji stylistycznych w nowych translacjach. Widoczna zmiana pokoleniowa łódzkich badaczy skupionych wokół problematyki języka polskich przekładów biblijnych wskazuje na kontynuatorów stworzonej przez M. Kamińską szkoły naukowej. Wiele opracowań zawartych w wykazie to prace awansowe – magisterskie [Lenartowicz-Zagrodna, 126], doktorskie [Woźniak, 73; Kowalska, 79; Zarębski, 88; 92] lub pisane przy okazji pracy nad doktoratem [Motyl, 68; Komorowska, 77; Umińska-Tytoń, Komorowska, 105].

UWAGI REDAKCYJNE

Dokonanie selekcji artykułów zamieszczonych w prezentowanym wyborze nie było rzeczą łatwą. Sięgnęliśmy po opracowania, które wytyczały główne kierunki badań oraz te o charakterze syntetyzującym, uogólniającym uzyskane wyniki. Niewiele znalazło się tu prac o charakterze materiałowym. Włączone do wyboru mają ilustrować stosowane metody analizy badanych tekstów. Artykuły są prezentowane według ich autorów, których wymienia się alfabetycznie². Prace danego autora zaś uporządkowano chronologicznie. Świadomie pomijano teksty publikowane w łatwo dostępnych czasopismach (np. „Poradnik Językowy”, „Język

² Nie wszyscy autorzy posiadają numer ORCID, dlatego też nie przy każdym z nich podano numer identyfikacyjny.

Polski”) czy w zbiorach studiów poświęconych polszczyźnie biblijnej, dając pierwszeństwo artykułom drukowanym w tomach zbiorowych, których tytuły nie odsyłają w sposób jednoznaczny do problematyki biblijnej. Zrezygowano też z przedruków tekstów dostępnych w Internecie. Ingerencja w kształt tekstów przedrukowywanych ograniczyła się jedynie do uzupełnienia o adres bibliograficzny przypisów przywołujących dzieła pozostające w druku w chwili powstawania tekstu oraz do likwidacji cudzysłowu, w który ujmowano przyjęte dziś powszechnie nazwy translacji biblijnych typu *Biblia gdańska*, *Biblia brzeska* itp. W miarę możliwości ujednoczono system odsyłaczy. Pozostawiono natomiast bez zmian stosowane przez poszczególnych autorów skróty wykorzystywanych źródeł i słowników. Nie ingerowano także w edytorski kształt artykułów, stąd w naszym tomie znajdzie Czytelnik różny sposób cytowania materiału (kursywa, cudzysłów, mniejsza czcionka, pogrubienie itd.). Wychodzimy z założenia, że kształt artykułu nadany przez autora powinien być zachowany, jest bowiem odbiciem sposobu myślenia i porządkowania przekazywanych treści.

Jeśli prezentowany wybór studiów trafi do rąk młodych adeptów językoznawstwa, zainteresuje ich problematyką polszczyzny biblijnej i być może zainspiruje do własnych poczynąń w tym kierunku, to książka ta spełni swe zadanie.

Elżbieta Umińska-Tytoń